

Prírode blízke obhospodarovanie lesa (PBHL) na Slovensku, skutočnosť a mýty

Zavedenie PBHL do legislatívy vyvolalo v lesníckej verejnosti rôzne v mnohých prípadoch rozporuplné reakcie. Moje poznámky sa budú týkať rôznych interpretácií tohto systému hospodárenia v lese lesníkmi resp. odbornými lesnými hospodármi, ale aj pracovníkmi taxačnej služby. Keď sa tento systém obhospodarovania lesa dostal do novely zákona o lesoch v minulom roku, zdvihla sa vlna reakcií, ktoré ho začali považovať za *mantru* v lesnom hospodárstve. V tejto situácii vidím v našej lesníckej komunite dnes paralelu, ktorá vznikla s uplatňovaním Möllerovho Dauerwaldu v Nemecku začiatkom 20. storočia.

Bola to Möllerova práca „Kiefern-Dauerwaldwirtschaft“, ktorá vzbudila v lesníckych kruhoch, ktoré boli myšlienkovú a prakticky nastavené na normálny les vekových tried, veľkú pozornosť. Dosah Möllerovho diela pri spätnom pohľade bol tak závažný, že sa prirovnáva ku zavedeniu systematiky pri usmerňovanom lesnom hospodárstve v Európe. Dielo bolo východiskom vzniku rozsiahleho hnutia, ku ktorému sa poprední lesníci vracali najmä v krízových obdobiach lesníctva. Teória trvalého lesa vychádzala z konkrétnej predstavy a praktického príkladu Bärenthorenu. Tento cieľavedome obhospodarovaný objekt mal pre akceptovanie nových myšlienok väčší význam ako autorita Möllera, uznávaného profesora pestovania lesa. Viac menej teoretické úvahy Möllerove o trvalom lese (Dauerwalde) boli presvedčivo prakticky potvrdené cez podstatné zlepšenie pomerov v revíre Bärenthoren. Dôkazom bolo následné zlepšenie pôdných vlastností, silný pokles umelej obnovy, presvedčivá porastová výstavba podmieňovaná nepretržitým udržiavaním medzernatého korunového zápoja od mladých porastov až po minimálne piaty vekový stupeň. Autor dával dôraz na pravidelné, často opakované prebiečky, ktoré boli zamerané na vývoj dobrých korún úrovňových stromov v rovnomernom rozmiestnení. Tieto veľmi pozorne uskutočňované zásahy začal len vtedy, keď dĺžka kmeňa úrovňových stromov vychovávaného porastu bola najmenej 12–14 m.

Nakoľko zápoj v úrovni bol zásahmi prerušovaný nastupovala prirodzená obnova. Produkčné pozorovania v lesoch Bärenthorenu uskutočnené v rokoch 1913 a 1914, vyhodnotené Möllerom až po prvej svetovej vojne ukázali, že sa priemerná relatívna bonita od začiatku obhospodarovania Kalitschom – vlastníkom za 30 rokov zlepšila. Toto zlepšenie v absolútnych hodnotách znamenalo zvýšenie priemerného celkového objemového prírastku o 2,2 m³ na ha. Les bol využívaný len vo forme prebierok v priemernom krátkom cykle so zámerom pomáhať kvalitným a vitálnym stromom, s dobre vyvinutou korunou od včasnej mladosti ako nositeľom hodnotového prírastku výrubom všetkých škodlivých susedných stromov. Dôsledné presadzovanie hospodárskych najmä pestovných zásad, viedlo nielen k výraznému zlepšeniu porastových a pôdných pomerov, ale po 20 až 30 rokoch aj k neočakávanej veľkoplošnej nepravidelnej prirodzenej obnove borovice pod porastovou clonou. V roku 1934 bolo možné 40% pôvodne devastovanej porastovej plochy označiť ako úspešne obnovené časti porastov.

Möller pri svojej teórii „trvalého lesa“ vychádzal z predstavy, že les je živým organizmom s komplexom veľkého množstva prepojení, v ktorom každý článok má určité poslanie – miesto. Z toho odvodil nasledujúce zásady:

- Les ako organizmus je vo svojej prirodzenej štruktúre úplne vyrovnaný a zdravý vo všetkých jeho zložkách. Les ako ekosystém pokiaľ nie je narušený nevhodnými zásahmi človeka sa nachádza v úplnej harmónii. Preto sa všetky zásahy považujú za rušivé ak sú prírodnému lesu nevhodné.
- Všetky ľudské zásahy v hospodárskom lese majú byť citlivé a uskutočňované tak, aby neboli zvlášť nápadné, rešpektovali zákonitosti a všetky procesy, ktoré v ňom prebiehajú.
- Plne trvalo tvorivý les sa neobhospodaruje cez ucelené porasty, ale **cez jednotlivé stromy**.

Z uvedených zásad vyplynuli nasledujúce konkrétne návody na obhospodarovanie:

- Podpora (využívanie) prirodzenej obnovy.
- Zakladanie (obnova) rôznovekých zmiešaných porastov
- Proporcionálne členenie primeraných zásob pre bezprostrednú produkciu hodnotného dreva trvalo a na celej ploche porastu
- Ťažba je zameraná na zlepšovanie zásoby, pričom v trvalom lese sa obnova dostavuje **ako automatická** samozrejmosť.

Möller týmito zámermi a svojou predstavou nemal na mysli výberkový les v jeho vlastnej typickej forme – ako sa mnohokrát nesprávne interpretuje jeho idea. Išlo mu o pestovnú stratégiu pre obhospodarovanie borovicových porastov. V druhej časti jeho pojednania „Kiefern-Dauerwaldwirtschaft“ poukázal na to, že základná myšlienka tohto pestovného programu treba vidieť celkom nezávisle od otázok prirodzenej, alebo umelej obnovy. Už v r. 1922 bol pojem „Dauerwald“ v lesníckych kruhoch veľmi frekventovaný mal svojich zástancov, ale aj odporcov. V tomto období sa Möller prvý raz pokúsil bližšie definovať pojem „Dauerwald“ a zaradiť ho do systému existujúcich hospodárskych spôsobov resp. hospodárskych foriem. Pritom je jasné, že autorovi v žiadnom prípade nešlo o rozpor s ostatnými hospodárskymi formami. Výnimkou bolo holorubné hospodárstvo. Pestovný systém rozdelil do dvoch veľkých skupín, a to spôsob trvalého lesa (Dauerwaldbetrieb) a holorubný spôsob (Kahlschlagbetrieb). Za oprávnený považoval prvý, pretože tento zaručoval trvalosť existencie lesa na celej obhospodarovanej ploche. *Podľa autora sa môže za „trvalý les“ (Dauerwald) označiť každá hospodárska forma, ktorá ako najhlavnejšiu zásadu uznáva trvalosť existencie lesa v každom časovom okamihu.* Túto ideu by si mali osvojiť aj lesníci na Slovensku a s prizmou tejto myšlienky hodnotiť koncepcie obhospodarovania lesa.

Möllerova analýza mala dopad v skutočnosti, že myšlienky „trvalého lesa“ sa stali teoretickým a praktickým základom pestovného programu, ktorý výskum i prax v súčasnej dobe chápe širšie ako pojem „prírode blízke lesné hospodárstvo“. Táto hospodárska koncepcia a jej hospodársky typ lesa ho definujú ako nerovnoveký, podľa prírodných podmienok zmiešaný les zo stanovištné pôvodných drevín, v ktorom zastúpené dreviny ako aj vekové stupne sa striedajú na plochách o veľkosti skupín alebo hlúčikov. Ťažba sa uskutočňuje celkovo podľa zásady: „najhoršie vypadáva najskôr, lepšie ostáva stáť“. Obnova je prirodzená. Myšlienky trvale tvorivého lesa stávajú v súčasnej situácii globálnej zmeny klímy ešte aktuálnejšie. Mnohé jeho zásady boli pretransformované s prihliadnutím na existujúce poznatky hlavne z výskumu prírodných lesov resp. pralesov. Po pozornom prečítaní tejto časti každý čitateľ vidí spomínanú paralelu so súčasným názorovým obdobím v lesníckych kruhoch na Slovensku.

Lesné hospodárstvo na Slovensku sa z viacerých vonkajších a vnútorných príčin dostáva do ťažkej situácie. Pre zastavenie, resp. spomalenie až zabrzdenie tejto nepriaznivej tendencie existujú pestovné prostriedky a prírodné danosti lesov. Rovnoveký, rovnorodý a v mnohých prípadoch alochtónny /nepôvodný/ les sa veľmi ťažko udržuje v odolnosti a rovnováhe, často sa dostáva do krízových situácií (Kysuce, Orava, Nízke Tatry). Takýto typ rovnovekého lesa je na Slovensku výrazne zastúpený. Uvedené stavy sa v prírode blízkom hospodárskom lese vôbec alebo len v obmedzenej miere vyskytujú. Cesta ku jeho náprave je náročná, vyžaduje primeranú legislatívu, solídnu poznatkovú úroveň lesného hospodára, nakoľko spočíva v dôslednom a kontinuálnom uplatňovaní zásad vedúcich ku zachovaniu prirodzených lesov, k dosahovaniu prírode blízkej štruktúry lesa.

Prvoradým cieľom lesného hospodárstva by malo byť trvalé udržanie vlastností lesného ekosystému v danej oblasti cez jeho ekologickú stabilitu. Jedná sa hlavne o zachovanie vlastností pôdy, štruktúry a dynamiky lesných ekosystémov t.z. trvalé plnenie príslušných funkcií lesov. V tých oblastiach, kde tieto boli výrazne zmenené a tým oslabené je cieľom čo možno najrýchlejšie ich prinavrátenie do prírode blízkeho stavu hlavne podsadbami. Pri tejto predsta-

ve je možné trvalé plnenie produkčnej a ostatných funkcií lesa.

Zákon o lesoch Slovenskej republiky ponúka pre obhospodarovanie lesov rôzne hospodárske spôsoby od výberkového, cez účelový a podrastový hospodársky spôsob až po PBHL. Odborný lesný hospodár má teda, celú škálu variant, ktoré môže použiť. Z uvedeného vyplýva, že PBHL nie je jedinou koncepciou hospodárenia a už vôbec nie je výberkovým hospodárskym spôsobom ako sa ho snažia niektorí členovia lesníckej komunity ponímať. Je mi ľúto, že určitá skupina lesníkov zatahuje do diskusie výučbu, kde sa prednáša les vekových tried a jeho modely pestovania ako základ, čo je pri jeho absolútnej dominancii pochopiteľné. Výberkový les tvorí asi osem percent obsahu. Či sa to niekomu páči alebo nie, teória normálneho lesa a v minulosti holorubný spôsob hospodárenia bol odvodený s myšlienkou poľnohospodárstva. Myslím si, že mnohé trecie plochy medzi nami vznikajú nedostatočnou odbornou informovanosťou a nepočúvaním sa navzájom. Verím, že nám všetkým záleží na správnom obhospodarovaní našich lesov, ktoré sme „zdedili“ a chceme ďalej odovzdať v stave, ktorý je poznačený súčasnou poznatkovou úrovňou o formovaní jeho štruktúry. PBHL ponúka rôzne varianty pestovných systémov založených na jednotlivom, hlúčikovom výbere až po výber v malých skupinách. Hlúčiky resp. malé skupiny vekovo podľa možnosti aj drevinovo rozdielne vytvárajú vysokú stabilitu porastu pri prebiehajúcej klimatickej zmene. Otázka prírastkových schopností a trvalého odoberania porastovej zásoby bude závisieť od plošného podielu jednotlivých vekovo diferencovaných skupín v poraste a od rastového optima dominantnej dreviny. Aj v tomto prípade bude váha rozhodovania na odbornom lesnom hospodárovi, ktorý pestovný systém použije. OLH a vlastníci lesa môžu trvať na lese vekových tried, ktorý pôjde pri takto obhospodarovaniých porastoch, v súčasnej klimatickej situácii do rizika ich rozpadu resp. rekonštrukcie. Na druhej strane môže využiť legislatívu, ktorá je v maximálnej miere prispôbená lesu t.z. koncepciu PBHL. Bude to samozrejme záležať na konkrétnom poraste, jeho vekovej, drevinovej štruktúre. Pri analýze drevinovej štruktúry lesov Slovenska je každému zrejme, že smrek na nepôvodných stanovištiach odchádza a v týchto lokalitách je v budúcej drevinovej skladbe s podielom viac ako

30% rizikový. Uvažovať tu s prebudovou na výberkový les je lesnícky a ekonomický nezmysel. S prebudovou na tento hospodársky spôsob môžeme uvažovať v určitých komplexoch lesov severovýchodného Slovenska s jedľou a bukom (Východné Beskydy Volovské vrchy, Čergovské pohorie a Poloniny) aj to po dôkladnej pestovnej analýze. V lesoch Slovenska s prihliadnutím na dominantné zastúpenie buka, zatiaľ so značným podielom dubov je rozhodujúci podrastový hospodársky spôsob – forma maloplošná. Jeho súčasná praktická realizácia sa vo väčšine prípadov uskutočňuje cez skrátené pásové clonné ruby, okrajové ruby, ktoré majú znaky maloplošného holorubu, lebo si to vyžaduje dopyt po dreve a ekonomika subjektu. Pri významnom vplyve klimatickej zmeny, vysokých stavov zveri je to cesta, ktorá vedie ku zhoršovaniu ich zdravotného stavu, zmeny drevinového zloženia/ dominantný hrab v následných dubových porastoch/ a obmedzenému využitiu procesov prirodzenej obnovy. Táto situácia v lesoch Slovenska je veľmi nepriaznivá, v prípade kalamitného stavu v smrekových porastoch má znaky katastrofy. Naša aktivita bola zameraná na to, aby sa do legislatívy dostalo prírode blízke obhospodarovanie lesa (PBHL), aby OLH mal možnosť ho použiť, lege artis“. Nechcem tu hovoriť o ekonomike, o štruktúre sortimentov, trvalo udržateľnom lesnom hospodárstve, ktoré by malo byť alfou a omegou v myslení každého z nás. Určujúcim faktorom presmerovania myslenia na túto cestu sú klimatické zmeny, vplyv zdravotných lesov na zmiernenie tohto fenoménu, trvalé a podľa možnosti čo najvyššie viazanie uhlíka. Túto naznačenú situáciu by sme mali mať pred očami. Tu nemám na mysli len lesníkov, ale aj vlastníkov lesov a laickú verejnosť. Do popredia prichádzajú aj ďalšie ekosystémové služby pre verejnosť, ktoré sa v maximálnej miere ponúkajú v trvalo viac etážových porastoch. Práve PBHL vytvára možnosti formovania takýchto porastových štruktúr za predpokladu prírodných, dopravných a ekonomických podmienok. Možnosti lesného zákona sú široké, je na predstaviteľoch štátu akú politiku budú do budúcnosti presadzovať v tejto oblasti, na nás lesníkoch, ktoré pestovné systémy použijeme a aké zanecháme lesy našim potomkom.

Prof. Ing. Milan Saniga, DrSc.,
Katedra pestovania lesa LF TU Zvolen